

ERKEN TUNÇ ÇAĞI'NDA GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA ODA MEZAR GELENEĞİ

Derya YILMAZ

Anahtar Kelimeler: Oda Mezar • Ölü Gömme Adetleri • Erken Tunç Çağı • Güneydoğu Anadolu
Keywords: Chamber Tomb • Burial Customs • Early Bronze Age • Southeast Anatolia

Özet:

Erken Tunç Çağı'nda Güneydoğu Anadolu Bölgesi komşu Suriye ve Mezopotamya kültürlerinin etkisiyle şekillenen ekonomik ve sosyal gelişmelerin tesiriyle hemen hemen tüm Yakınoğu'da olduğu gibi kentleşme sürecine girmiştir. Bölgede kentleşmeye bağlı olarak bir taraftan *ekstramural* mezarlıkların sayısında artış olurken diğer taraftan oldukça köklü olan *intramural* ölü gömme geleneği dönemin sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Erken Tunç Çağı, oda mezar geleneğini beraberinde getirmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde karşımıza çıkan oda mezar örnekleri, Anadolu'da bilinen en erken örnekler arasındadır. Genellikle toplu gömmede kullanılan oda mezarların Güneydoğu Anadolu'da hem *intramural* hem de *ekstramural* mezarlıklarda diğer mezar gruplarından ayrı bir grup olarak karşımıza çıktığı ve yerleşime göre konumları ne olursa olsun ölü gömme gelenekleri açısından herhangi bir farkın olmadığı bilinmektedir. Oda mezarlar kentleşmeye bağlı olarak oluşan belli bir ekonomik düzeydeki sosyal sınıfa mensup grupların ölümlerini gömmek üzere kullandığı mezar yapıları olmalıdır. Mezarlarda ele geçen buluntulara baktığımızda *depas*, *tankard* ve Kiklad idolleri gibi uzak bölgelerden getirilmiş olan ticari malların varlığı ve metal eserlerin fazlalığı mezarların sahipleri olan grupların toplum içindeki konumlarını ve güçlerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bölgede son senelerde yapılan araştırmaların ışığında; oda mezar geleneğinin Erken Tunç Çağı boyunca Kuzey Suriye'de olduğu gibi yaygın olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi kuzeyden güneye doğru gittikçe alçalan, kuzeyde geniş bir yay oluşturan Güneydoğu Toroslar'ın eteklerinden güneyde Suriye ve Irak sınırı arasında kalan kalker platolarından oluşan engebesiz bir araziye sahiptir¹. Coğrafyanın da etkisiyle ETC'de, yoğun ticarî ve kültürel ilişkiler, Fırat ve Dicle nehirleri boyunca bir

taraftan Güneydoğu Anadolu'dan Kuzey Suriye ve Mezopotamya Ovası'na diğer taraftan Doğu Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir alanda belli ortak özellikleri barındıran kültürel bir birliktelik oluşturmuştur². Bu dönemde Güneydoğu Ana-

¹ Yalçın 1986, 51.

² Bir taraftan yerel kültürler devam ederken diğer taraftan kültürel bir homojenlik oluşmaya başlamıştır. Bu kültürel birlikteliği özellikle Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da farklı yönleriyle inceleyen S.

dolu, Suriye ve Mezopotamya kültürlerinin etkisiyle şekillenen ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmelerin katkısıyla hemen hemen tüm Yakınoğu'da olduğu gibi kentleşme sürecine hızla girmiştir. Birçok yeniliği beraberinde getiren Erken Tunç Çağı, ölü gömme âdetlerini de etkilemiş ve karşımıza daha önce Anadolu'da yaygın olmayan oda mezar geleneğini çıkarmıştır³. Oda mezarların Güneydoğu Anadolu'da varlığı son senelerde yapılan kazı ve araştırmalar sonucu giderek artmıştır (Res. 1)⁴. Mezarların sayılarındaki artış bu konudaki çeşitli soruları da beraberinde getirmiştir. Bu sorulardan birisi mezarları kullanmış olan bireylerin toplum içindeki konumlarının ne olduğudur. Bu konudaki bir diğer husus ise mezarların yapısal ve ti-

polojik özelliklerine göre tanımlarının ne olması gerektiđidir⁵.

Oda Mezarların Ortaya Çıkışı:

Taştan inşa edilen oda mezarların kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte sanduka mezarların doğal gelişimi sonucu doğmuş olmalıdır⁶. Yapısal olarak sanduka mezarlara benzer oluşları dikkat çekmektedir. Sanduka mezarların büyük çoğunluğu bireysel gömmeler için kullanılmıştır. Ancak oda mezarlardaki gibi toplu gömme yapılan, çok sayıda buluntu ele geçen sanduka mezarların varlıđı⁷, bu gelişimi gösteren bir ipucu olmalıdır. Orta Fırat boyunca kayaya oyulan oda mezarlar ise; bölgenin kalkerli yapısından dolayı ortaya çıkmıştır. Coğrafyanın kültürü şekillendirmesinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan bu mezarlar toplu gömmeler için ETÇ boyunca uzun bir süre kullanılmıştır⁸.

Mezarların Konumu:

Oda mezarların neredeyse tamamı bir yerleşime bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerleşimin bitişiğindeki mezarlık alanında veya evlerin içinde ve büyük olasılıkla surların içinde bir yere inşa edilmiş-

Mazzoni bu durumu kentler arasındaki yoğun ticari ve siyasi ilişkilere bağlamaktadır. Bkz. S. Mazzoni 2000.

- 3 Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı'na 2003 yılında sunulan "M.Ö. III. Binde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Ölü Gömme Âdetleri" konulu yüksek lisans tezimin bir bölümünü oluşturmaktadır.
- 4 Buna rağmen bölgedeki oda mezarları toplu olarak detaylı bir şekilde inceleyen yayın yok denecek kadar azdır. Anadolu'da oda mezar kavramını mevcut buluntular doğrultusunda, boyut ve yapısal özellikleriyle detaylı bir şekilde T. Özgüç incelemiştir. Bkz. Özgüç 1948, 49 vd. . W. Orthmann M.Ö. III. bin Fırat Vadisi ölü gömme geleneklerini, bilinen oda mezarların genel özelliklerini belirterek toplu bir şekilde değerlendirmiştir. Bkz. Orthmann 1980. ETÇ sonunda artış gözlenen *intramural* ölü gömme âdetlerinden yola çıkarak N. Laneri (Bkz. 2004) *intramural* oda mezarları da incelemiştir. Bir diğer çalışma ise ETÇ sonunda Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi mezarlarını ele alan ve bölgedeki mezarları sınıflandırmayı deneyen E. Carter ve A. Parker'a (Bkz. 1995) ait önemli bir çalışmadır. L. Cooper (Bkz. 2007) ise, Fırat Vadisinde mezar tipleri ve gömme geleneklerinin çeşitliliğini; yazılı belgelerde Erken Tunç Çağı'nda bölgede yaşadıkları bilinen farklı etnik gruplarla ilişkilendirerek açıklamaktadır. Son senelerdeki çalışmalar sonucunda, oda mezarların sayısının artması, yapısal ve işlevsel özelliklerini, kronolojilerini ve şekillerini bir kez daha inceleyerek genel özelliklerini belirleme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

5 Araştırmamızı yaparken karşılaştığımız önemli sorunlardan birisi; taştan inşa edilmiş olan bazı oda mezarların boyut ve duvar yapım teknikleri bakımından taş sanduka mezar türü ile karışırılmasıdır. Bunun en önemli nedeni bir oda mezarın boyut, yükseklik, duvar tekniği, giriş gibi temel özelliklerinin nasıl olması ve bunların standardının ne olması gerektiği konusunda araştırmacılar arasında ortak bir noktanın bulunmamasıdır.

6 Yılmaz 2003, 90.

7 Birecik Mezarlığı'nda dokuz bireye kadar toplu gömme yapılmış olan sanduka mezarlar vardır. Bkz. Sertok – Ergeç 1999, 97 Tab. 1.

8 Bu tür mezarların kullanımı özellikle Gaziantep İli civarında Roma Dönemi'ne kadar oldukça uzun bir süre devam etmiştir. Bkz. Archi ve diğer. , 1971.

tir⁹. Tilmen Höyük, Lidar Höyük, Oylum Höyük ve Tiriş Höyükteki oda mezarlar bu gruba girmektedir (Res. 1)¹⁰.

Oda mezarlar *ekstramural* mezarlık alanlarında da bulunmaktadır. Tiriş Höyükte hem *ekstramural* mezarlık alanında, hem de yerleşim içinde oda mezarlara rastlanmaktadır. Gedikli Höyük *ekstramural* mezarlık alanında, diğer mezarlardan bir duvar ile ayrılmış oda mezarlar bulunmuştur. Hayaz Höyükte ise ETÇ başlarında höyükte yerleşim varken, dönemin sonlarına doğru terk edilen yerleşim yerinde bir oda mezar bulunmuştur¹¹. Kayaya oyulan oda mezarlar; yerleşim alanı dışında, mezar yapımına uygun doğal arazide karşımıza çıktığı için, bu grup içinde değerlendirilebilir.

Bir diğer grubu daha önce bu bölgede bilmediğimiz, tamamen farklı bir karakter gösteren, bir yerleşime bağlı olmayan, Gre Virike¹² gibi ölü kültüyle bağlantılı törenlerin düzenlendiği kutsal alanlarda bulunan anıtsal mezarlar oluşturmaktadır. Oda mezarların konumları nasıl olursa olsun, ölü gömme âdeti açısından büyük bir fark olmadığı, hepsinin benzer özellikleri yansıttığı bilinmektedir.

Yapısal Özellikleri:

Mezarlar yapısal özelliklerine göre iki ana gruba ayrılmaktadır:

A-Taştan İnşa Edilen Oda Mezarlar:

Oldukça yaygın olarak karşımıza çıkan, taştan inşa edilen, tek odalı mezar yapılarının (Res. 3) ortak özelliği; duvarlarının çeşitli boy moloz veya blok taşlarla kuru duvar tekniği ile bazen çamur harç kullanılarak inşa edilmiş olmalarıdır. Duvarlar genellikle düz inşa edilmiştir. Ancak oval şekilli Gre Virike ve Tilmen Höyük mezarlarının duvarları çatıya doğru daralarak içbükey örülmüştür. Benzer oda mezarlar Jerablus Tahtani, Tawi ve Tell Beydar'dan bilinmektedir¹³. Mezarlar şekil olarak dikdörtgen, oval veya yuvarlak planlıdır. Dikdörtgene yakın yamuk veya köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen planlı mezarlar da vardır¹⁴. Gre Virike'de oval ve yuvarlak planlı oda mezarların varlığı bilinmektedir¹⁵. Mezarların yapımında bölgede doğal olarak bulunan taş cinsleri olan bazalt ve kireçtaşı kullanılmıştır. Mezar odalarının boyutları birbirinden oldukça farklıdır. Uzun kenarları 5 m ile 2

⁹ N. Laneri, *intramural* gömme geleneğinin şehirleşmeyle birlikte azaldığını savunan L. Woolley'in aksine, ETÇ boyunca devam ettiğini son araştırmaların ışığında ortaya koymuştur. Bkz. Laneri 1999, 224; Yılmaz 2003, 55.

¹⁰ Laneri 1999, 229; Duru 2000b, 161; Hauptmann 1982, 96; Özgen – Helwing 2003, 66; Honça – Algaze 1998, 107.

¹¹ Honça – Algaze 1998, 107; Duru 2000a, 155; Roodenberg 1982, 29, 30.

¹² Ökse 2004b, 159; Ökse 2005.

¹³ Ökse 2004b, 160; Duru 2003, res. 3; Peltenburg ve diğ. 1995, fig. 8 Tomb 302; Kampschulte – Orthmann 1984, Taf. 35a Grab T5; Debruyne 1997, 145, fig. 2.

¹⁴ Yılmaz 2003.

¹⁵ A. T. Ökse benzer oda mezarların Tilmen Höyük ve Jerablus Tahtani'de olduğunu belirtmektedir. Bkz. A. T. Ökse 2004a, 187. ETÇ'ye ait olduğu belirtilen, kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen ya da oval biçimli duvarları örme tekniğinde yapılan anıt mezar olarak değerlendirilen bir taş sanduka mezar Müslümanentepe'de bulunmuştur. Bkz. E. Ay 2004, 376, Şek. 8. Yuvarlak taş mezarlar bu dönemde Orta Anadolu'da Kültepe ve Kalınkaya'da da vardır. Bkz. Kültepe için Özgüç 1963, 33, lev. 6,1-2; Kalınkaya-Toptaştepe için Zimmermann 2007, 375, Fig. 2a-c. Batı Anadolu'da Iasos Erken Tunç Çağı mezarlığında ölü gömme anlayışı açısından Kültepe'ye yakın olan, yuvarlak taş sanduka mezar örnekleri bilinmektedir. Bkz. Pecorella 1984, 22 Tomba 28, Tav. 41-43. Anadolu'da yuvarlak taş mezarların da kullanıldığını gösteren bu örneklerin sayısı büyük olasılıkla araştırmalar arttıkça çoğalacaktır.

m arasında ve kısa kenarları 1,25 m ile 3,50 m arasında değişmektedir. Tavandan tabana mezar odalarının ortalama yükseklikleri ise 2,40m ile 1,30 m arasında değişmektedir¹⁶. Mezar odasının tavandan tabana kadar olan yüksekliği ve kullanıldığı dönemdeki toprak yüzeyinde olup olmaması önemli olup işlevsel bir özelliğe işaret etmektedir¹⁷. Toprak yüzeyinden diğerlerine göre daha derinde olan Hayaz Höyük oda mezarının yüksekliği 1 m'dir¹⁸.

Oda mezarların en önemli yapısal özelliklerinden birisi de dar kenardan açılan kapı ve bir giriş mekânının olmasıdır (Res. 3e)¹⁹. Mezarlarda yön birliği olmadığından girişlerinin yönünde de bir birlik bulunmamaktadır. Sadece bir insanın geçebileceği genişlikte olan kapı geçişleri tek veya iki adet levha şeklindeki taşların dikey konulması ile kapa-

tlmıştır²⁰. Mezarlara girilip çıktığını gösteren tek veya çift kanatlı giriş kapıları *dromos* olarak da adlandırılan bir giriş mekânı ile bağlantılıdır. Mezar odasına girerken iki ya da üç sıra levha taşından yapılmış basamaklar, mezar odası ile geçiş mekânını ayırmaktadır. Bu basamaklar Gedikli, Hayaz Höyük, Gre Virike, Lidar Höyük ve Oylum Höyük mezarlarında açığa çıkartılmıştır (Res. 3a, e, c). Nadiren de olsa yandan girişi olmayan Tilmen Höyük oda mezarı gibi örneklerle, kapak taşı kaldırılarak üstten girilmiş olmalıdır²¹. Mezarların çatısı genellikle 3 - 4 büyük levha taşı ile düz bir şekilde kapatılmıştır (Res. 3d, g)²². Oylum Höyükte²³ bir mezarın çatısının kerpiçle kapatıldığı ve Gre Virike'deki²⁴ bir başka örneğin çatısının taştan sahte kemerli olduğu dikkate alınırsa, mezar çatılarının her zaman levha taşıyla kapatılmadığı ve düz olmadığı görülmektedir. Mezarların tabanları genellikle sıkıştırılmış topraktır. Ancak Gedikli'de tabanı çeşitli boy çakıl taşları ile döşenen oda mezarlar da vardır²⁵.

¹⁶ Titriş Höyük için bkz. Honça – Algaze 1998, 105; Algaze – Mısır 1993, 155; Algaze ve diğ. 1995, 27; Oylum Höyük için bkz. Özgen 1989-1990, 22; Gedikli (Karahöyük) için bkz. Alkım – Alkım 1966, 21; Tilmen Höyük için bkz. Duru 2000b, 161. Bu yükseklikler bir insanın ayakta hafif eğilerek veya dik olarak mezar odası içinde gömme işlemleri için rahatlıkla hareket edebileceğini göstermektedir.

¹⁷ Mezarların çoğunun kullanıldıkları dönemde toprak üzerinde olup olmadığı yayınlarda tam olarak belirtilmemiştir. Bu durum belli bir derinlikten sonra ulaşılan bir oda mezar mı yoksa toprağın üzerinde kullanıldığı dönemde görülebilen anıtsal bir mezar mı oldukları hususunu karanlıkta bırakmaktadır.

¹⁸ Bu mezar toprak altında yer alan diğer oda mezarlara göre daha derindedir. Yüzeyden 1,60 m derinlikte bulunan 1,45 m derinliği olan bir dehliz ile toplam derinliği 3 m'yi geçmektedir. Bölgedeki diğer mezarların hiçbiri 3 m kadar derinde değildir. Bu özelliği dışında mezar odası yapısal olarak diğer oda mezarlardan farklı değildir. Bkz. Roodenberg 1979-1980, 7.

¹⁹ Sanduka ve oda mezar tipleri arasındaki en önemli ayrımlardan birisi de; oda mezarda girişin dar kenardan olmasıdır. İncelediğimiz oda mezarlarda aynı özelliğe rastlamamız sebebiyle; İ.M. Akyurt'un da belirttiği gibi, bu özelliğin özellikle taştan inşa edilen oda mezarların yapısal özelliklerinden birisi olduğunu düşünmekteyiz. Bkz. Akyurt 1998, 5.

²⁰ Yılmaz 2003.

²¹ Duru 2003, 12,13. Üstten girilen, taştan inşa edilen oda mezarları E. Carter ve A. Parker 'Dolmen veya Galeri Mezarlar' başlığı altında inceleyerek, taştan inşa edilen ve yandan girilen diğer örneklerden ayrı olarak değerlendirmiştir. Bkz. Carter – Parker 1995, 107, Tab. 14, 2. Ancak, taştan inşa edilen oda mezarlarda girişin üstten veya yandan olması dışında, ölü gömme adetleri açısından büyük bir fark bulunmamaktadır. Tilmen Höyük mezarında bir erkek ve bir kadın olmak üzere iki kişinin gömüldüğüne dikkat edecek olursak, burada toplu gömme olmadığı anlaşılacaktır. Mezarın girişinin olmaması büyük olasılıkla sadece bu iki kişi için inşa edilmiş olmasındandır. Bu bakımdan söz konusu mezarlar burada ayrı başlık altında değerlendirilmemiştir.

²² Yılmaz 2003.

²³ Özgen – Helwing 2003, 66.

²⁴ A. Tuba Ökse, benzer sahte kemerli çatılı oda mezarların Kuzey Suriye'de Jerablus Tahtanı'de olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ökse 2004b, 160.

²⁵ Yılmaz 2003.

Karkamış çevresinde yer alan höyüklerden Tell Kara Hasan Höyüğü ve Tell Amarna Mezarlığı'nda taştan inşa edilmiş mezarların varlığı bilinmektedir²⁶.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle Gaziantep ili civarında müze kurtarma kazıları sonucu açığa çıkartılan çok sayıda taş duvarlı oda mezar vardır. Bunların arasında; Gaziantep ili, Şahinbey ilçesi, Mazmahor köyünde²⁷, Oğuzeli ilçesi Tünp Höyükte²⁸, Yavuzeli ilçesinde Göbek Höyükte²⁹ ve Til Habeş Höyüğünde³⁰, Kazıklı Höyükte³¹,

Ayyıldız köyünde³², Kilis ilinde Leylit Höyükte³³, Şanlıurfa ili Halfeti ilçesinde³⁴ tesadüf sonucu bulunan oda mezarları sayabiliriz. Bu mezarlar, bölgede araştırmaların artmasıyla, oda mezar sayısının da artacağını göstermesi bakımından önemlidir.

B-Kayaya Oyulan Oda Mezarlar:

Bölgede oval, dikdörtgen biçimli, çok veya tek odalı kaya mezarlarının varlığı bilinmektedir. Özellikle daha önceden kazılmış veya tesadüfen bulunan mezarlar oldukça fazla sayıdadır. Müze kurtarma kazılarında, kayaya oyulan oda mezar geleneğinin yaygın olduğunu gösteren örnekler açığa çıkartılmıştır. Bu oda mezarların dağılımlarına baktığımızda özellikle Gaziantep ili ve çevresinde yoğunluk kazandığı dikkat çekmektedir (Res. 1).

Gaziantep Müzesi tarafından Gaziantep ili, Oğuzeli ilçesinde kurtarma kazısı yapılan, kayaya oyulmuş, düzgün olmayan şekilli bir oda mezar bulunmuştur. Mezar 4 m uzunluğunda, 2,5 m genişliğinde, 1,30 m yüksekliğinde, girişi doğu yönde ve mevcut zeminden 1,9 m derinlikte bulunmuştur³⁵. Gaziantep ili, Şehitkâmil ilçesi, Sam köyünde yer alan kalker bir tepenin kuzey yamacında, kayaya oyulmuş, tam bir geometrik şekil vermeyen,

²⁶ Tell Amarna mezarlığında ve Tell Kara Hasan Höyüğünde ise tam belirgin olmasa da, diğer mezarlara 'Cist grave' ifadesi kullanmış olan L. Woolley'in bunlar için 'Large tomb-group' ifadesini kullanmasından yola çıkarak oda mezar olmaları gerektiğini tahmin etmekteyiz. Bkz. Woolley 1914, 89-93. Karkamış çevresinde tahrip edilmiş ve yağmalanmış mezar veya mezarlıkları ele alan L. Woolley'in vermiş olduğu bilgilerden tam olarak mezarların tarihi veya türü anlaşılamamaktadır. Bkz. Ensert 1995, 13 dn. 1.

²⁷ Gaziantep Müzesi, Gaziantep ili, Şahinbey ilçesi, Bağlarbaşı Mahallesi, Mazmahor köyünde duvarları kaba yontulu taşlarla örülmüş, çatısı düz levha taşlarla örtülmüş 1,55 x 3,15 m ölçülerinde ve 1,45 m yüksekliğinde bir oda mezar açığa çıkartmıştır. Gaziantep Müze Müdürlüğü, Mazmahor köyü Tunç Çağı Mezarı Kazı Sonuç Raporu, hazırlayanlar M. Önal ve M. Sait Yılmaz (2008).

²⁸ Gaziantep ili, Oğuzeli ilçesinde bulunan Tünp Höyükte, soyulmuş taştan inşa edilmiş oda mezarlar bulunmuştur. Bkz. Duru 2006, 62 dn. 47; lev. 114, 1-4.

²⁹ Gaziantep İli, Yavuzeli İlçesi, Tokaçlı köyü yakınındaki Göbek Höyükte Gaziantep Müze Müdürlüğü'nün yapmış olduğu kurtarma kazısı sonucu, 3 x 2 m boyutunda ve 3 m yüksekliğinde işlenmemiş kireçtaşlarından inşa edilen bir oda mezar bulunmuştur. S. Ezer söz konusu mezarı taş sanduka mezar olarak değerlendirmiştir (Bkz. Ezer 2002, 9, res. 4). Ancak boyutlarına göre oda mezar olması gerekmektedir. R. Duru bu mezarı oda mezar olarak adlandırmıştır. Bkz. Duru 2006, 62 dn. 48; Mellink 1970, 164.

³⁰ Gaziantep ili, Yavuzeli ilçesinde, Til Habeş Höyüğünde dikdörtgen planlı 1,77 x 2,90 m ölçülerinde ve 1,64 m yüksekliğinde bir oda mezar bulunmuştur. Mezarın dar kenarında, tabandan 55 cm yükseklikte ve 84 x 77 cm boyutunda bir girişi vardır. Bkz. Duru 2006, 62 dn. 50; Mellink 1970, 164.

³¹ Karkamış'ın 15 km batısında bulunan Kazıklı Höyükte bulunan, önünde büyük olasılıkla *dromos*'u olan, dikdörtgen biçimli mezar odası 3,50 x 1,40 m ölçülerinde ve

yaklaşık 1 m yüksekliğindedir. Bkz. Duru 2006, 63 dn. 51.

³² Karkamış'ın 20 km batısında bulunan Ayyıldız mezarı *dromos*'lu, taş örgülü duvarlıdır. Bkz. Sertok 2007, 245, 246; Squadrone 2007, 198.

³³ 1983 ve 1984 yıllarında Gaziantep Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazılarında taştan inşa edilmiş üç oda mezarın olduğu belirtilmiştir. Bkz. Ensert 1995, 14.

³⁴ Orta boy kaba işlenmiş taşlardan inşa edilmiştir. Bkz. Sertok 2007, 238.

³⁵ Gaziantep Müze Müdürlüğü, Oğuzeli Fatih Mahallesi, Erken Tunç Çağı Nekropolü Kazısı Sonuç Raporu, hazırlayanlar M. Önal ve A. Beyazlar (2005) .

2,60x1,35 m ölçülerinde ve 1,05 m yükseklikte bir oda mezar kazılmıştır³⁶. Gaziantep ili, Şahinbey ilçesi, Konak Mahallesi'nde 3 m çapında, 1 m yüksekliğinde, girişi kuzeyde ve basık yarım küre şeklinde kireçtaşı kayaya oyulmuş bir oda mezar açığa çıkartılmıştır. Mezar odasına arazi yüzeyinin 1 m altında ulaşılmıştır³⁷. Şanlıurfa ili, Halfeti ilçesine bağlı Yukarı Göklü beldesinde³⁸ kayaya oyulmuş bir oda mezarın varlığı bilinmektedir. Karkamış'ın 30 km batısında, Tilbeşar'ın 10 km güneydoğusunda, Sacır Suyu'nun batı kenarında bulunan Dibecik köyünde yüzeyden bir kuyu ile ulaşılan oval biçimli bir kaya mezarı bulunmuştur³⁹. Gaziantep ili, Burç ilçesinde bulunan Lohan Höyüğü'nün eteğinde daha önceden buluntuları yağmalanmış, kaya içine oyulmuş bir oda mezar bulunmuştur. Mezar odası 2x3 m ölçülerindedir⁴⁰. Gaziantep ili, İslâhiye ilçesinde bulunan Zincirli Höyüğü'nün 750 m batısında bir kireçtaşı tepenin eteğinde kayaya oyulmuş bir oda mezar kazılmıştır⁴¹. Son senelerde Tilbeş

Höyükte de kayaya oyulan bir mezarın varlığı bilinmektedir⁴².

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ETC boyunca, kayaya oyulan mezarlar çok yaygın görülen bir mezar türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey Suriye'de aynı dönemde El-Qitar, Tawi⁴³, Tell Banat⁴⁴, Şemseddin, Tell al-Abd⁴⁵, Djerniye⁴⁶ ve Tell es-Sweyhat⁴⁷ gibi merkezlerde kayaya oyulmuş tek ya da daha fazla odalı mezarlar mevcuttur.

Kayaya oyulan ve taştan inşa edilen oda mezarlar yapısal açıdan farklılık göstermesine karşın, genel olarak benzer ölü gömme geleneklerini göstermektedir. Bu tür mezarların ETC boyunca dağılımlarına baktığımızda, özellikle Orta Fırat Havzası'nda yayılış gösterdiği anlaşılmaktadır (Res. 1)⁴⁸.

Mezar Buluntuları:

Mezarlarda ele geçen buluntulara baktığımızda diğer mezar türlerine göre yığınlar halinde olduğu söylenebilir. Bunun en önemli nedeni oda mezarların uzun süre kullanılan bir mezar türü olması ve bireylerin aynı zamanda gömülmesidir. Bu durumu göz önünde tutarsak her gömülen birey için mezara konulanlar ile bu sayı giderek artarak bir yığın halini almış olmalıdır. Buluntuların bazılarının nadir bulunan eserler veya uzak bölgelerden getirilmiş olan lüks ticari mallar⁴⁹ ol-

³⁶ Gaziantep Müze Müdürlüğü, Sam Köyü Tunç Çağı Nekropolü Kurtarma Kazısı Sonuç Raporu, hazırlayanlar S. Tan ve T. Atalay (2007).

³⁷ Gaziantep Müze Müdürlüğü, Şahinbey İlçesi, Konak Mahallesi Kaya Mezarı Kazısı, hazırlayanlar H. Alhan ve T. Atalay (2002). Mezarın 250-300 m kuzeyinde bulunan Battal Höyüğü'nün ETC sakinlerine ait olduğu düşünülmektedir.

³⁸ ETC II-III dönemleri boyunca kullanılan, çok sayıda malzeme ele geçen mezarlarda, toplu gömmenin mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

³⁹ Sertok 2007, 238.

⁴⁰ Archi ve diğ. 1971, 82.

⁴¹ Zincirli Höyük Kazı Başkanı D. Schloen'den 2007 yılında kazılan ve 2008 yılında da çalışmaya devam edilecek olan oda mezar hakkında bilgi alınmıştır. Köylüler tarafından daha önce tahrip edilmiş ve karıştırılmış olmasına rağmen, mezar içinde ele geçen birden fazla bireye ait olan kemiklerin, toplu gömme geleneğini gösterdiğini ve mezarda Tunç Çağı seramiği bulunduğunu belirtmiştir. Mezar içinde ele geçen Tunç Çağı seramiğinin ETC'ye ait olup olmadığı belli değildir. Mezar malzemesi üzerine yapılan çalışmalar sürdüğü için mezarın tarihi de henüz belirgin değildir. D. Schloen'e vermiş olduğu bilgilerden dolayı teşekkür ederim.

⁴² Cooper 2007, 60. Mezar hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

⁴³ Kampschulte – Orthmann 1984, 13-26, Abb. 4.

⁴⁴ Porter 2002, şek.7.

⁴⁵ Orthmann 1980, 99.

⁴⁶ Meyer 1991, 149 vd.

⁴⁷ Zettler 1997, Şek. 3.15.

⁴⁸ Carter – Parker 1995, 107.

⁴⁹ Matney ve diğ. 1997, 66.

ması gömülen bireylerin sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgi vermektedir. Mezarlarda çeşitli tipte metal silahlar, seramik kaplar ve süs eşyalarına oldukça fazla sayıda rastlanması da sosyal farklılığı gösteren bir diğer unsurdur⁵⁰. Buluntuların mezarların içinde belirli bir düzeni olmamakla beraber, genelde iskelet bir tarafta, buluntular diğer tarafta açığa çıkartılmıştır.

M.Ö. III. bin boyunca Orta ve Yukarı Fırat Havzası mezar türlerinde olduğu gibi özellikle seramik geleneklerinde de paralellikler vardır. Mezarlarda sık sık belirli tip kapların ortaya çıkması; bu kapların ideolojik veya ritüel bir törene ait olduklarını akla getirmektedir⁵¹.

Gedikli oda mezarları önceden soyulduğu için buluntuları çok azdır. Yerel portakal kırmızısı ve krem renkli hamurlu çömlekler, fincanlar, kâseler, bir yonca ağızlı testi, bodur meyvelikler, ayaklı çömlekler ve sepetkulplu ufak meyvelikler mezara konmuştur. Bronz buluntular mezarların soyulmasından dolayı fazla değildir⁵². Tilmen Höyük mezarında, çok sayıda boncuk, portakal kırmızısı hamurlu iki meyvelik, iki çanak, pedestal dipli bir tabak, *alabastron* biçimli Suriye şişesi, spiral şeklinde bükülmüş bronz telden yapılmış olan bir bilezik ve üç bronz iğne bulunmuştur. Bu iğnelerden ikisinin başında tünemiş üç kuş yer almaktadır⁵³. Lohan Höyüğü oda mezarında, içlerinde portakal kırmızısı hamurlu, uzun kaideli meyvelik ve spiral perdahlı metalik seramik örneklerinin

olduğu yaklaşık 44 adet kap bulunmuştur⁵⁴. Oylum Höyük oda mezarlarından birinde, sadece bronz bir yüzük ile bir kap ele geçmiştir⁵⁵. Vazolar mezarı olarak adlandırılan mezarda, meyvelikler, uçayaklı çömlekler, Suriye şişeleri ve yatay yivli konik kadehlerden oluşan 130'a yakın kap ve bronz bir bilezik, küpe ve *torque* parçaları, sap deliği kırılmış bronz bir balta ve boncuklar açığa çıkarılmıştır⁵⁶. 3 numaralı mezarda meyvelikler, halka dipli kadehler, küresel gövdeli şişeler, bir küçük çömlek, bakır yedi iğne, gümüş iki saç halkası, bir kalem parçası ve kırılmış bir hançer parçası mevcuttur⁵⁷. Lidar Höyükte 6 numaralı oda mezarda ele geçen krem renkli hamurlu çanaklar, bardaklar, şişeler ve spiral perdahlı metalik kaplar gibi farklı formda ve türde 200 kadar seramik, 12 bronz iğne ve çok sayıdaki boncuk Er Hanedanlar III tipindedir. 5 numaralı oda mezarda da çok sayıda seramik kap bulunmuştur⁵⁸. Hayaz Höyük oda mezarında, küresel başlı 8 bronz iğne, bir dikiş iğnesi, beş bronz bilezik ile çok sayıda taş, deniz kabuğu ve fayanstan boncuklar bulunmuştur. Düz basit seramik türünde şişe, çömlek, matara, çanak, meyvelik, yandan emzikli kap gibi çeşitli formlardan oluşan 40'ın üzerinde seramik kap ele geçmiştir⁵⁹. Gre Virike'de K9 oda mezarının ön odasında ve ana odasında çeşitli kaplara ve kap parçalarına rastlanmıştır. Bunlar arasında yüksek ayaklı kaplar, boğa ayaklı çömlekler, çan ayaklı çömlekler, derin veya sığ çanaklar, meta-

⁵⁰ V. A. Alekshin bir toplumda sosyal tabakalar arasında ölü gömme ritüellerinde fark olmadığını, sadece buluntular ve mezar türünün ayırıcı unsur olduğunu belirtmektedir. Bkz. Alekshin 1983, 140.

⁵¹ Jones-Bley 2000, 130 vd.

⁵² Carter — Parker 1995, 102; Alkım 1969a, 95-97; Alkım 1979, 138-140.

⁵³ Alkım 1969b, 288,289.

⁵⁴ Archi ve diğ. 1971, 82, lev. 154-158.

⁵⁵ Özgen ve diğ. 2001, 224.

⁵⁶ Özgen 1990, 204, res. 9,10; Özgen 1989-1990, 22,23, res. 1,2; Özgen 1989, 96, 97, res. 3-9.

⁵⁷ Özgen ve diğ. 1997, 59, 60, Şek.12, 13.

⁵⁸ Hauptmann 1982, 96, 97, res. 12.

⁵⁹ Roodenberg 1979-1980, 7, 8, res. 9.

lik seramik grubuna dâhil edilen çömlekler ve konik kadehlerden oluşan toplam 76 kap vardır. Bunların dışında mezarda bakır/tunç kargı ucu ve küresel başlı üç iğne, bir akik boncuk, gümüşten bir saç bağı, çakmaktaşından üçgen biçimli, kanatlı bir ok ucu ele geçirilmiştir⁶⁰. Buluntular Orta Fırat Havzası'ndaki benzerlerine göre, mezarın Erken Tunç Çağı III boyunca kullanılmış olduğunu göstermektedir⁶¹.

Titriş Höyük oda mezarlarında meyvelikler, *alabastron* veya yuvarlak gövdeli Suriye şişeleri, sığ ve derin çark yapımı kâseler, ikili bileşik kap gibi değişik formlu kaplar vardır. Küresel başlı bronz iğneler ve büyük bir hançer, deniz kabuğu, frit boncuklar ve pedestal dipli bazalt taşından ünik bir havan⁶², üzeri çizilerek bezenmiş bir deniz kabuğu parçası⁶³, *depas*'lar, bronz ucu kıvrık bir mızrak ucu⁶⁴ ve kaplardan birinin içinde çiçek kalıntısı bulunmuştur⁶⁵. 92.39 numaralı mezarın dışında batısında on iki kap ve içinde dört kap, iki küçük figür, beyaz taştan iki keman biçimli idol açığa çıkarılmıştır⁶⁶. 69.54 numaralı mezarda 50 tam kap ile bronz bir *toggle pin*⁶⁷ ve 35-18:229 numaralı mezarda 42 tam kap ile üçü tam birkaç bronz iğne bulunmuştur.

Kayaya oyulan veya taştan inşa edilmiş olan oda mezarlarında, mezar buluntuları açısından fark bulunmamaktadır. Ancak, kayaya oyulmuş oda mezarlarında ele geçen farklı zamanlı buluntulara baktığımızda, bunların

diğerlerine göre biraz daha uzun süre kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihlendirme:⁶⁸

Mezar buluntuları mezarların tarihinin belirlenmesinde birinci derecede önem taşıyan eşyalardır. Oda mezarların kullanım sürelerinin belirlenmesi en erken ve en geç tarihli buluntulara bakılarak yapılmaktadır. Mezar odasının yapım tekniğine ve şekline göre tarihleme yapmak her zaman mümkün değildir. Ancak, oval biçimli ve sahte kemerli olarak inşa edilmiş mezarların hepsinin Akkad Çağı ile çağdaş olması dikkat çekmektedir⁶⁹.

Oda Mezarlar, diğer mezar türlerine göre uzun süre kullanılmıştır. Mezarlarda ele geçen ve tarihlendirmeye yardımcı olan malzemeler arasında, ETÇ içinde belli bir zaman diliminde, belli bir alanda görülen çeşitli seramik grupları ve bunların tipik formları sayılabilir. İslâhiye Bölgesi oda mezarlarında sıkça karşımıza çıkan portakal kırmızısı yerel seramik, Amik Ovası H, I ve J safhalarında görü-

⁶⁰ Ökse – Bucak 2002, 153,154, res. 7-9; Ökse 2005, res. 11-17.

⁶¹ Ökse – Bucak 2002, 153.

⁶² Matney ve diğ. 1997, 66, res. 10-12.

⁶³ Algaze ve diğ. 1995, 27, res. 30.

⁶⁴ Matney ve diğ. 1997, 66, res. 13, 15.

⁶⁵ Algaze 1997, 125, 126.

⁶⁶ Algaze – Mısır 1993, 156.

⁶⁷ Algaze – Mısır 1992, 160, res. 11.

⁶⁸ Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Suriye ve Mezopotamya ile olan kültürel bağlantılarından dolayı, ETÇ bazı merkezlerde dört evreli kabul edilmiştir. Bkz. Dornemann 1990, 85, 86 ve Mellink 1992, 213, 214. Araştırmacıların bir kısmı Erken Tunç Çağı'nı; Anadolu kronolojisine göre üç evreli olarak kabul etmektedir. Bu konuda genel olarak bir uzlaşma olmamakla birlikte, bölgede uzun süre kullanılan ve devamlılık gösteren- seramik gibi- malzeme gruplarına baktığımızda hem Suriye hem de Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile ortak özelliklerin olduğu görülmektedir. Bkz. Mazzoni 2000. Söz konusu bölgelerin, özellikle Fırat Havzası boyunca kültürel açıdan bir bütünlük göstermesinden dolayı, ETÇ'nin Suriye-Filistin kronolojisine göre dört evreli kabul edilmesi daha uygun olacaktır.

⁶⁹ Gre Virike, Tilmen Höyük ve Jerablus Tahtani'de taş, Tell Beydar'da ise kerpiçten inşa edilmiş olan bu mezarların hepsinde sahte kemerli duvar yapım tekniği vardır. Daha önceki dönemlerde bilinmeyen bu mezar tipi Akkad Çağı'nda görülen bir mezar şekli olmalıdır.

len seramik gruplarından biridir⁷⁰. Açık krem renkli hamurlu, hızlı çark yapımı, yüzeyi yivli, dibe doğru daralan sivri, yuvarlak ya da düz dipli ve genelde konik kadeh olarak adlandırılan kaplar⁷¹ mezarlarda oldukça fazla sayıdadır. Bu tür kaplar ETÇ II ve III boyunca oldukça geniş bir alanda kaşımıza çıkmaktadır⁷².

Tilmen Höyük oda mezarı içindeki *alabastron* biçimli Suriye şişesi⁷³ ve diğer buluntulara dayanılarak yaklaşık olarak M.Ö. 2200-2100 yıllarına⁷⁴ tarihlenmektedir. Gedikli mezarları ise çizilerek bezenmiş portakal kırmızısı hamurlu seramik grubu, çark yapımı yiv bezemeli konik kadehlerden ve oda mezarların yakınında bulunan *depas*'lardan dolayı ETÇ III'e tarihlenmiştir⁷⁵. Hayaz Höyük⁷⁶ oda mezarı, düz basit seramik türünde küresel formlu Suriye şişeleri, emzikli kaplar ve mataraların gösterdiği gibi ETÇ III-IV'e aittir. Lidar Höyük⁷⁷ oda mezarlarını tarihlemeye yardımcı olan kapların çoğu metalik seramik türünün daha geç örnekleri olarak bilinen ve ETÇ sonuna tarih-

lenen spiral perdahlı örneklerindedir. Oylum Höyük⁷⁸ oda mezarlarında ele geçen küresel gövdeli Suriye şişeleri, emzikli kaplar ve bronz bir *torque* ETÇ III- IV'e aittir. Gre Virike dikdörtgen oda mezarları ETÇ III boyunca kullanılmış, yuvarlak ve oval planlı oda mezarları ise dikdörtgen oda mezar kompleksleri ile çağdaş olup içlerinde ele geçen düz basit seramik türünde ayaklı çömlek, yuvarlak ve *alabastron* biçimli gövdeli Suriye şişesi gibi formlara göre ETÇ III-IV'e⁷⁹ tarihlenmiştir. Titriş Höyük mezarlarında ele geçen buluntular; ETÇ II (M.Ö. 2600-2400) ve III'e (M.Ö. 2300-2100) ait oldukça fazla sayıda hem yerel hem de *depas* ve keman biçimli mermer idoller gibi ithal örnekleri içeren türdendir⁸⁰.

Bölgede birçok yerde karşımıza çıkan, kayaya oyulan oda mezarlar da aşağı yukarı taştan inşa edilen örneklerle aynı dönemlerde kullanılmıştır⁸¹. Oda mezarların özellikleri nasıl olursa olsun çoğunun ETÇ ortalarından sonlarına kadar uzanan bir zaman diliminde kullanıldığı görülmektedir (Res. 2). Dönemin sonuna doğru sayıları giderek artan mezarların bu ge-

⁷⁰ Braidwood – Braidwood 1960, Brittle Orange Ware olarak adlandırılan bu seramik grubu sırasıyla ETÇ II'ye tarihlenen H safhası: 368 ve 518, ETÇ III'e tarihlenen I safhası: 406 ve 520, Tell Brak Akkad Çağı ile çağdaş olan J safhasında görülmektedir: 432 ve 522.

⁷¹ Braidwood – Braidwood 1960, H safhası için 350, I safhası için 406, J safhası için 435.

⁷² Alkım 1979, 139, 140.

⁷³ Tilmen Höyük oda mezarının tarihinin belirlenmesinde yardımcı olan bu tip Suriye şişeleri; ETÇ sonlarında hem Suriye hem de Anadolu'da seramik ve metal örnekleri üretilen ve ticareti yapılan, bölgeler arası kültürel ilişkileri gösteren önemli kap formlarındandır. Suriye şişelerini bu yönüyle ele alan en son çalışmalardan birisi için Bkz. Zimmermann 2005.

⁷⁴ Alkım 1964, 174.

⁷⁵ Alkım 1969a, 95 vd.; U. B. Alkım mezarları ETÇ sonuna tarihlenmiştir. Tarihlendirmeye yardımcı olan *depas* türü kaplar; genel olarak ETÇ II'de görülmeye başlar ve ETÇ III boyunca yaygın olarak kullanımları devam eder. Detaylı bilgi için bkz. Spanos 1972.

⁷⁶ Roodenberg 1979-1980, 8.

⁷⁷ Hauptmann 1982, 97.

⁷⁸ Özgen – Helwing 2003, 73.

⁷⁹ Ökse 2004b, 160, 161.

⁸⁰ Honça – Algaze 1998, 104 vd.

⁸¹ Gaziantep Müzesi tarafından kazılmış olan oda mezarların buluntularını Gaziantep Müzesi'ne yapmış olduğum bir ziyarette inceleme şansını elde ettim. Buluntuları görmeme yardımcı olan ve mezarlar hakkında bilgi veren A. Denizhanogulları başta olmak üzere, A. Beyazlar ve S. Tan'a teşekkür ederim. Bu mezarların buluntularına genel olarak göz attığımızda düz basit seramik türünde çömlekler, emzikli kaplar, Suriye şişeleri, konik kadehler, sap delikli bronz baltalar, *toggle pin*'ler, küresel, dilimli veya çift spiral başlı iğneler gibi örnekler dikkat çekmektedir. Bazı mezarların ETÇ ortalarından sonuna kadar kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bazı mezarların tarihleri konusunda ek bilgi veren F. Kulakoğlu'na teşekkür ederim.

leşimi kentleşme ve beraberindeki ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmelerle paralel gitmektedir.

Antropolojik Analizler ve Ölü Kültü:

Oda mezarların hepsinde ceset gömmelere rastlanmıştır. Mezarlar toplu yani ikincil gömmelerle uzun süre kullanılmıştır. Mezar odası içine bir gömme yapılacağı zaman, daha önceki gömmeye ait iskelet ve hediyeleri bir tarafa toplanmış, bazen iskelet kalıntıları tabana açılan çukura gömülmüş veya üzeri kerpiç gibi çeşitli maddelerle sıvanmıştır⁸². Ayrıca Lidar Höyükte olduğu gibi yalnızca mezar odası içine değil bazen *dromos* içine de gömme yapılmıştır⁸³. Oda mezarlarda erkek, kadın, çocuk ve bebek gömmelerinin olması, çoğunun büyük ihtimalle aile mezarı olduğunu göstermektedir⁸⁴. Buna göre mezarlara gömülen bireylerin sayısı oldukça farklı olup 2 ile 26 arasında değişmektedir⁸⁵. Gedikli Höyük mezarlık alanında oda mezarların farklı bir gömme türü olan ve kremasyon mezarlardan aralarında zaman farkı olmasına rağmen bir duvar ile ayrılmış olması bu iki geleneği uygulayan insanların farklı gruplar olması gerektiğini göstermektedir⁸⁶. Antropolojik analizlere göre bölgede Akdeniz, Alpin ve Dinarik⁸⁷ morfolojiye sahip insanların ETÇ boyunca birlikte yaşadığı belirlenmiştir.

⁸² Yılmaz 2003, 65-67.

⁸³ Hauptmann 1982, 96 vd.

⁸⁴ Yılmaz 2003. Antropolojik analiz raporlarında, genellikle bireylerin yaş ve cinsiyetleri belirtilmiştir. Ancak, bireylerin akraba olup olmadıkları belirtilmemiştir.

⁸⁵ Yılmaz 2003.

⁸⁶ Duru 2000a, 155.

⁸⁷ Çiner 1998, 51: R. Çiner söz konusu ırklardan Akdeniz ırkının Anadolu'da daha eski olduğunu vurgulamaktadır; Özgen 1990, 204; Wittwer-Backofer 1988, 194: Lidar Höyük ve Oylum Höyükte Akdeniz, Gedikli Höyükte ise Akdeniz, Alpin ve Dinarik ırklarının varlığı tespit edilmiştir.

Mezarların hepsinde küçükbaş kurban hayvanlarına ait kemikler ele geçmiştir. Gre Virike'de kuzu ya da oğlak⁸⁸, Gedikli'de koyun veya keçi⁸⁹, Hayaz Höyükte koyun veya keçi⁹⁰, Oylum Höyükte az da olsa hayvan kemiklerinin varlığı⁹¹ mezarlara gömme yapıldıktan sonra hayvan kurban edildiğini göstermektedir. Eski Mezopotamya inançlarına göre keçi kurbanı ölüyü hastalık ve kötülüklerden korumak ve tanrılara adak eti vermek amacıyla yapılmıştır.

Mezarlarda ölü kültürünün varlığını gösteren bir diğer buluntu yeraltı suyunun ve mezarların yakınında ele geçen kutsal yapılardır. Taştan inşa edilen ve bir insanın geçebileceği boyutlarda yeraltına doğru giden bir koridor ile bağlantılı yapılar burada yeraltı suyuyla bağlantılı törenlerin yapıldığını göstermektedir. Eski Mezopotamya'da ölünün yeraltı dünyasına uzanan yolculuğunda yine yeraltı sularının kaynağı olan "Apzu"yu geçmesi gerektiğine inanılmıştır⁹². Yeraltı suyuyla bağlantılı bu törenler ölünün bu yolculuğunu rahat geçirmesini sağlamak amacıyla yapılmış olmalıdır. Yeraltı suyuyla bağlantılı yapılar şimdiye kadar Gre Virike⁹³, Kırışkal Höyük⁹⁴ ve Gedikli'de (Res. 3a)⁹⁵ olmak üzere üç yerde bulunmuştur.

Oda mezarların çevresinde bir takım törenlerin yapıldığını dini tören çukurlarının varlığından anlamaktayız. Bu çukurlarda çeşitli kaplar, figürinler, hayvan kemikleri, tütsü izleri ve tahıl taneleri ele

⁸⁸ Uysal 2002, 252 vd. ; Ökse 2004b, 160.

⁸⁹ Çiner 1998, 90; Duru 1986, 170.

⁹⁰ Roodenberg 1979-1980, 7.

⁹¹ Özgen ve diğ. 1997, 60.

⁹² Black – Green 1992, 27.

⁹³ Ökse 2004b, 159; Ökse 2007, 95.

⁹⁴ Alkım 1974, 825,826, Şek. 104-107.

⁹⁵ Duru 2000a, 155 res. 4.

geçmiştir⁹⁶. Bu buluntular ölü kültü uygulamalarının varlığını göstermektedir.

Değerlendirme ve Sonuç:

Diğer mezar türlerine oranla sayıca az olan oda mezarlar, toplumun tamamının değil belli bir kısmının kullanmış olduğu mezar türüdür. Tiritiş Höyükte bazı oda mezarların evlerde bulunmuş olmasından dolayı G. Algaze, bu mezarları⁹⁷ aile mezarı olarak ev halkına hizmet etmiş mezarlar olarak değerlendirmiştir. Genel olarak her yaş ve cinsiyet grubundan bireylerin toplu olarak gömülmüş olması büyük olasılıkla oda mezarların, aile mezarı olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Yapıldıkları dönemde büyük olasılıkla toprağın üzerinde yer alan oda mezarların anıt mezar özelliği kazanmalarından dolayı, burada gömülen bireylerin zaman zaman törenler eşliğinde anıldığı düşünülmektedir. Gre Virike (Res. 3f)⁹⁸ ve Oylum Höyükte⁹⁹ oda mezarlar ve çeşitli mekânlardan oluşan mezar kompleksinde ölü kültüyle bağlantılı törenlerin yapıldığına dair bulgular vardır. Oylum Höyükte bazı oda mezarların OTÇ mimarisi içinde korunmuş olması mezar sahiplerine duyulan saygının sürdüğünü ve kutsal özelliklerinin devam ettiğini göstermektedir¹⁰⁰. Büyük bir ihtimalle toprak üzerinde yer aldığı belirtilen anıtsal nitelikli oda mezarların ortak özelliği; mezar odaları yanında bağlantılı odaların yer almasıdır. Oylum Höyük¹⁰¹ ve Gre Virike¹⁰² mezarları Su-

riye'de bulunan Tell Ahmar¹⁰³, Tell Kara Kuzak¹⁰⁴, Jerablus Tahtani¹⁰⁵, Umm el-Marra¹⁰⁶, Tell Chuera¹⁰⁷, Tell Halawa A¹⁰⁸ ve Tell Banat¹⁰⁹ anıtsal mezar kompleksleriyle yapısal ve işlevsel açıdan benzerdir. Fırat Nehri boyunca Güneydoğu Anadolu'dan Kuzey Suriye'ye uzanan alanda karşımıza çıkan anıtsal nitelikli oda mezarlar ve bağlantılı yapılar, ilk bakışta kralî oldukları anlaşılan örneklerle aynı ölü gömme geleneğini yansıtmaktadır. Tiritiş Höyükte evlerin avlusunda veya avluyla bağlantılı bir odasında yer alan ve kullanıldığı dönemde çatı ve kapısı zemin üzerinde yükselen bazı oda mezarların varlığı, evlerin bir odasının anıtsal mezarlar için ayrılması, anıtsal mezarların evlerde de olabileceğini göstermektedir¹¹⁰. Bu örnekler anıtsal oda mezarların ETÇ'de Güneydoğu Anadolu'da mevcut olduğunu göstermektedir. Bu tip mezarların toplum içinde saygı duyulan önemli ailelere ait olması gerekmektedir¹¹¹. Ancak bu ailelerin dini, siyasi veya askeri bir gücü mü temsil ettikleri konusunda kesin bir şey söyleyemiyoruz. Oda mezarlarla ilgili bir

¹⁰² Ökse 2004b, 163; Ökse 2007, 95.

¹⁰³ Roobaert – Bunnens 1999, 165, res. 2.

¹⁰⁴ Pereiro 1999, 120, res. 2.

¹⁰⁵ Peltenburg 1999, 429 vd., res. 1; Peltenburg ve diğ. 1995, 7,8.

¹⁰⁶ Schwartz ve diğ. 2003, 338, res. 18, 19.

¹⁰⁷ Klein – Orthmann 1995, res. 32.

¹⁰⁸ Meyer 1989, res. 28.

¹⁰⁹ McClellan – Porter 1999, 110, res. 8, 10.

¹¹⁰ Honça – Algaze 1998, 108.

¹¹¹ Anadolu'da sonraki dönemlerde de kullanılan oda mezarlara baktığımızda, özellikle tarih olarak çok geç örnekler olsa da- Roma Dönemi'nde- genellikle gömülen ailenin ve bireylerinin adının belirtildiği yazıtı olan, varlıklı saygın ailelerin kullandığı oda mezarlar, oda mezar geleneğinin aşağı yukarı temelde benzer şekilde kullanıldığını ve çağlar boyunca varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Konuyla ilgili en son çalışmalarından birisi için Bkz. Özbek 2005, 63, 90.

⁹⁶ Duru 1986, 170, Ökse 2004b, 159.

⁹⁷ Matney – Algaze 1995, 42; Honça – Algaze 1998, 108.

⁹⁸ Ökse 2004b, 161-163.

⁹⁹ Özgen – Helwing 2003, 74.

¹⁰⁰ Özgen – Helwing 2003, 67.

¹⁰¹ Mezarlarla bağlantılı olması muhtemel tahrip olmuş durumda büyük bir yapı kalıntısına rastlanmıştır. Bkz. Özgen – Helwing 2003, 67.

diğer durum ise kullanıldıkları dönemde toprak altında olan mezarların varlığıdır. Ölü gömme geleneği bakımından herhangi bir fark gözlenmeyen mezarlar Tiritiş Höyük, Lidar Höyük, Hayaz Höyük, Gedikli ve Tilmen Höyük'te karşımıza çıkmaktadır. Bu tür mezarlar diğer mezar türlerinden farklı olarak toplum içinde statüsü daha yüksek olan bir sosyal grubun uzun bir dönem boyunca birden fazla gömme için kullandığı oda şeklindeki mezar yapılarıdır. Oda mezarlarında buluntuların fazlalığı ve lüks eşyaların olması, dini bir uygulamadan ziyade mezarların sahiplerinin sosyal statüsünü yansıtmaktadır¹¹². Oda mezarları kullandığına inandığımız belli bir sınıftan veya ailelerin toplum içinde ne gibi bir görev üstlendiği veya burada yaşayan halktan farklı bir etnik gruba mı ait oldukları konusunda elimizde çok fazla bilgi bulunmamaktadır¹¹³.

Kayaya oyulan oda mezar türü, Güneydoğu Anadolu'da şimdiye kadar yapılan araştırmalara göre oldukça fazla sayıda ele geçmiştir. Doğu Anadolu'da bu dönemde kayaya oyulan oda mezar geleneği mevcut değildir. Kayaya oyulan bir ya da daha çok odalı mezarlar Kuzey Suriye'de Fırat Havzası'nda El-Qitar, Tawi¹¹⁴, Tell Banat¹¹⁵, Tell es-Sweyhat¹¹⁶, Selenkahiye¹¹⁷, Tell al-Abd¹¹⁸, Wreide¹¹⁹, Şemseddin ve Djerniye¹²⁰ gibi

merkezlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu tür kaya mezarları ETC boyunca Orta Fırat Vadisi'nde yayılmış göstermektedir¹²¹.

Oda mezarların, Güneydoğu Anadolu'da yapılan araştırmalarda ETC merkezlerinde diğer mezar türlerine göre sayıca az olmaları¹²², birden fazla birey için kullanılmış olmaları, taştan veya kaya içine oyularak inşa edilmeleri bu mezarların ortak özelliklerini göstermektedir. Bu gelenek halkın hepsi için uygulanmış sıradan bir ölü gömme geleneği değildir. Anıtsal nitelikte olup, taştan inşa edilmiş olan oda mezarlar ile beraberindeki oda grupları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu mezarlarda sadece gömme işlemlerinin yapılmadığını, gömme sonrası anma ve hatta kurban merasimi gibi çeşitli törenlerin de düzenlenmiş olduğunu kanıtlamaktadır¹²³. Önasya'da araştırılan en eski örneklerinden olan Güney Mezopotamya'daki Ur kral mezarları, hem yönetici sınıfa ait olması hem de birden fazla odalı bir mezar kompleksi şeklinde olması bakımından incelediğimiz oda mezarların bir kısmıyla aynı geleneğe sahiptir¹²⁴. Kent devletleri ve yönetici sınıfın ortaya çıkmasıyla beraber sayısı artan¹²⁵ bu tür mezar-

¹¹² Bu konuda tartışmalar olmakla beraber sosyal statünün birinci derecede mezarın zengin görünümünü etkileyen bir unsur olduğu kabul edilmektedir. Bkz. Alekshin 1983, 141.

¹¹³ Gedikli antropolojik analizlerine göre; ETC'de yaşamış farklı morfolojiye sahip bireylerin olması, ölü gömme geleneğinin neden bu kadar çeşitli olduğunu açıkladığı gibi oda mezarların sahiplerinin farklı bir etnik gruba ait olabileceğini göstermektedir. Bkz. Çiner 1998, 51.

¹¹⁴ Kampschulte – Orthmann 1984, 13-26.

¹¹⁵ Porter 2002, Şek.7.

¹¹⁶ Zettler 1997, Şek. 3.15.

¹¹⁷ Van Loon 2001, 218 vd., Şek. 4B.

¹¹⁸ Orthmann 1980, 99.

¹¹⁹ Orthmann – Rova 1991, 10-42, Abb. 2-9.

¹²⁰ Meyer 1991, Şamseddin Abb. 10-16 ve Djerniye Abb. 41, 42.

¹²¹ Carter – Parker 1995, 107.

¹²² Oylum Höyükte 5 adet oldukları bildirilen oda mezarların dışında diğerlerinin sayısı daha azdır. Özetle bir merkezde en az 50 sanduka mezar varsa aynı yerde sadece 2-3 adet oda mezar vardır. Bu sayıyı geçmedikleri kullanımlarının özel olduğuna işaret etmektedir. Bkz. Özgen – Helwing 2003, 66.

¹²³ Anıtsal nitelikli mezarların en önemli örneği ölü kültü ile bağlantılı törenlerin düzenlendiği bir mezarlık alanı olarak düzenlenmiş olan Gre Virike'de ele geçmiştir. Bkz. Ökse 2004b.

¹²⁴ Woolley 1934, lev. 273; Strommenger 1957, 581.

¹²⁵ Erken Tunç Çağı'nda Harran ve Karkamış gibi merkezlerin Ebla Krallığı'na bağlı kent devletleri olduğu bilinmektedir. Bkz. Archi 1993, 55; Archi 1988, 2.

ların, A. T. Ökse'nin¹²⁶ de belirttiği gibi yönetici sınıfa ait olması gerektiğine inanmaktayız. Ancak, bu sınıfın nitelikleri ve gücü hakkında elimizde fazla bilgi bulunmamaktadır. Erken Tunç Çağı'nda Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de, benzer şekillerde karşımıza çıkan oda mezar geleneğinin özellikle Orta Fırat Havzası'nda, ortak görülen bir gömme geleneği olduğunu düşünmekteyiz.

Arş. Gör. Derya Yılmaz (M.A.)
Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi
Anabilim Dalı
06100 Sıhhiye-ANKARA
e-posta: deryayilmaz7@gmail.com

Resimlerin Listesi:

Resim 1. Metinde adı geçen buluntu yerlerini ve mezar türlerini gösteren harita (Yararlanılan Kaynaklar: Carter – Parker 1995; Yılmaz 2003).

Resim 2. Oda mezarların kronoloji tablosu (Yararlanılan Kaynaklar: Carter – Parker 1995; Yılmaz 2003; Laneri 2004; Peltenburg 1999; Pereiro 1999; Porter 2002).

Resim 3. Taştan inşa edilmiş olan bazı oda mezarların planları:

- a. Gedikli (Duru 2000a Res. 2) .
- b. Tilmen Höyük (Duru 2003, Res. 3) .
- c. Oylum Höyük (Özgen ve diğ. 1997, Şek. 10).
- d. Titriş Höyük (Laneri 2004, Res. 12).
- e. Lidar Höyük (Hauptmann 1982, Res. 9-10).
- f. Gre Virike (Ökse 2004a, Şek. 5-6).
- g. Hayaz Höyük (Roodenberg 1982, Şek. 2).

¹²⁶ Ökse 2005, 42.